

**ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՊԱՅՔԱՐԻ ՄԵԹՈԴՆԵՐԻ ԵՎ ՀՆԱՐՆԵՐԻ
ՕԳՏԱԳՈՐԾՈՒՄԸ ՀԻՔՐԻԴԱՅԻՆ
ՊԱՏԵՐԱԶՄԱԿԱՐՈՒԹՅԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ***

*Բ. Մ. ԱՂԱԶԱՆՅԱՆ, գնդապետ, ՀՀ ՊՆ ՊԱՀՀ-ի ԱՌՀԻ-ի Ռազմական
ռազմավարական հետազոտությունների կենտրոնի պետ,*

*Ա. Մ. ՇԱՀՎԵՐԴՅԱՆ, գնդապետ, ՀՀ ՊՆ ՊԱՀՀ-ի ԱՌՀԻ-ի Ռազմական
ռազմավարական հետազոտությունների կենտրոնի ավագ դասախոս*

**Տեղեկատվական պայքարի
գնահատումը հիբրիդային
պատերազմի շրջանակնե-
րում:** Հիբրիդային պատերազ-
մի¹ համատեքստում տեղե-
կատվական պայքարի գնա-
հատումն ստեղծում է հետա-
զոտությունների լայն հեռա-
նկարներ: Ժամանակակից
պատերազմներին բնորոշ են
պայքարի տարբեր եղանակ-

ների ու ձևերի հիբրիդային կիրառություններ, և տեղեկատվական պայքարը լիովին տեղավորվում է հիբրիդային պատերազմի տրամաբանության մեջ՝ դառնալով դրա բաղադրիչ, հիբրիդային բնույթի գործողությունների մաս²: Ավելին. հիբրիդային պատերազմի ժամանակ հնարավոր է, որ ռազմական գործողություններ ընդհանրապես չծեռնարկվեն, ուստի այդ պատերազմը կարող է ընթանալ անգամ խաղաղ ժամանակ՝ հակառակորդ պետության,

* Հոդվածը նախնական տեսքով ստացվել է 30.10.2023: Հոդվածի գրախոսությունը ստացվել է 15.11.2023:

¹ Stu *Frank G. Hoffman*. Hybrid warfare and challenges. "JFQ: Joint Force Quarterly", 1st quarter 2009, Inssue 52; նաև՝ *James N. Mattis, Frank G. Hoffman*. Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars. "USNI (US Naval Institute)", November 2005, Vol. 132/11/1,233 (<http://milnewstbay.pbworks.com/f/MattisFourBlockWarUSNINov2005.pdf>); *Laura-Maria Herta*. Hybrid Warfare - A Form of Asymmetric Conflict. "International Conference Knowledge-Based Organization", 2017, Vol. 23, Issue 1 (<https://sciendo.com/article/10.1515/kbo-2017-0021>); *Joshua Ball*. What Is Hybrid Warfare? "Global Security Review", 10.06.2019 (<https://globalsecurityreview.com/hybrid-and-non-linear-warfare-systematically-erases-the-divide-between-war-peace/>); *Arsalan Bilal*. Hybrid Warfare – New Threats, Complexity, and "Trust" as the Antidote. "NATO Review", 30.11.2021 (<https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/11/30/hybrid-warfare-new-threats-complexity-and-trust-as-the-antidote/index.html>); Բ. Մ. Աղաջանյան, Ա. Մ. Շահվերդյան, Հիբրիդային պատերազմը և դրա դրսևորումները Արևմուտք–Ռուսաստան առնակատման համատեքստում: «ՀԲ», 2022, հմ. 3:

² Stu *Brian Fleming*. The Hybrid Threat Concept: Contemporary War, Military Planning and the Advent of Unrestricted Operational Art. U. S. Army Command & General Staff College, 2011 (<https://cgsc.contentdm.oclc.org/digital/collection/p4013coll3/id/2752>):

նրա բնակչության և ՋՈՒ-ի անձնակազմի դեմ նպատակային գործողությունների ձևով, առանց այդ պետության տարածք ներխուժելու և այն գրավելու: Այս տեսանկյունից՝ տեղեկատվական պայքարը դարձել է ժամանակակից պատերազմավարության առանձին բաղադրիչ, դրա անբաժանելի մասն ու բնութագրական գիծը, քանի որ ժամանակակից պատերազմները հաճախ մղվում են տեղեկատվական տիրույթում:

Մեր նախորդ հետազոտության մեջ մենք նշել էինք, որ հիբրիդային պատերազմում հաջող կերպով զուգակցվում ու միաձուլվում են ինչպես կանոնավոր զինված պայքարի, այնպես էլ ոչ կանոնավոր՝ ահաբեկչական, դիվերսիոն, պարտիզանական, ապստամբական պայքարի եղանակները և, դրա հետ մեկտեղ, քաղաքական-դիվանագիտական, տնտեսական, կիբեռ-, տեղեկատվական, տեղեկատվական-հոգեբանական, էկոլոգիական պատերազմներին բնորոշ ձևերն ու միջոցները, որոնք հանդես են գալիս որպես սովորական և ոչ սովորական պատերազմների ձևերի ու եղանակների համաժամանակյա և շարունակական կիրառություն³:

Սույն հոդվածով մենք նպատակադրվել ենք ուսումնասիրելու պայքարի թվարկված ձևերի ու եղանակների հատկապես տեղեկատվական ու տեղեկատվական-հոգեբանական բաղադրիչները՝ վերլուծելով ու գնահատելով տեղեկատվական պայքարին բնորոշ որոշ մեթոդներ և հնարներ, որոնց կիրառական ընդգրկունությունը և զգալի արդյունավետությունը փաստում են տեղեկատվական պայքարում դրանց կարևորությունը, ինչպես նաև հավաստում դրանց կիրառության արդիականությունը՝ որպես տեղեկատվական պայքարի գործիքակազմի:

Տեղեկատվական պայքարի ժամանակակից իմաստավորումը հնարավորություն է տալիս այն դիտարկելու ու գնահատելու ինչպես արդի պատերազմների բնույթի համատեքստում, հիբրիդային պատերազմավարության տրամաբանության մեջ⁴, այնպես էլ որպես ռազմավարական զսպման⁵ և անուղղակի գործողությունների ռազմավարության դրսևորում⁶, զորքերի պաշտպանության կարևոր պայման⁷ և այլն: Որոշ տեսաբաններ տեղեկա-

³ Տես Ք. Մ. Աղաջանյան, Ա. Մ. Շահվերդյան, Նշ. աշխ.::

⁴ Տես A. B. Манойло. Современные интерпретации термина «информационная война», 1 апреля 2012 (<http://ashpi.asu.ru/ic/?p=1550>):

⁵ Տես Blane Clark. Information Operations as a Deterrent to Armed Conflict. "Military Review", May-June, 2010 (https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/military-review/Archives/English/MilitaryReview_20100630_art014.pdf):

⁶ Տես Генри Бэзил Лиддел Гарт. Стратегия не прямых действий (<https://litres.ru/genri-bezil-liddel-gart/strategiya-nepriamyh-deystviy/chitat-onlayn/>); նաև՝ С. А. Модестов. Стратегическое сдерживание на театре информационного противоборства. «Вестник Академии военных наук», 2009, № 1 (<http://militaryarticle.ru/voenno-promishlennii-kurer/2009-vpk/10915-strategicheskoe-sderzhivanie-na-teatre>):

⁷ Տես A. B. Раскин, В. Е. Таразевич, И. В. Тарасов. Роль и место информационного противоборства в обеспечении живучести войск в современной войне. «Стратегическая стабильность», 2012, № 1(58) (<http://pstmprint.ru/wp-content/uploads/2016/11/SS-1-2012-3.pdf>):

տվական պատերազմը որակում են որպես պատերազմի նոր, ռազմավարական նշանակություն ունեցող ձև⁸: Ըստ էության, թե՛ ներկայիս, թե՛ ապագայի պատերազմներում տեղեկատվական գործոնը շարունակելու է մնալ նաև որպես ռազմական գործողությունների ապահովման արդյունարար բաղադրիչ⁹:

Հատկանշական է, որ տեղեկատվական պայքարի և հակապայքարի վարման համար ծախսվող միջոցներն ու գումարները, որպես կանոն, շատ ավելի փոքր են, քան լայնամասշտաբ պատերազմ վարելու համար կատարվող ծախսերը:

Այն, որ տեղեկույթը թանկարժեք և ազդեցիկ ակտիվ է, իմաստավորվել ու գիտակցվել է դեռ դարեր առաջ: Անցած դարի կեսերին տեղեկույթի նպատակային օգտագործումն արդեն դիտվում էր որպես հեռանկարային ու ազդեցիկ գեներ: Օրինակ՝ ԱՄՆ-ի 37-րդ Նախագահ Ռիչարդ Նիքսոնը սրանից 63 տարի առաջ նշել էր, որ «տեղեկատվության մեջ ներդրված յուրաքանչյուր 1 դոլարն ավելի արժեքավոր է, քան սպառազինության համակարգի ստեղծման համար ներդրված յուրաքանչյուր 10 դոլարը, քանի որ վերջինս դժվար թե երբևէ կիրառվի, այն դեպքում, երբ տեղեկատվությունն աշխատում է ամեն ժամ և ամենուր»¹⁰:

Վերջին տարիների տեղեկատվական տեխնոլոգիաների բուռն զարգացման շնորհիվ է՛լ ավելի զարգացան նաև տեղեկույթով կատարվող գործողություններն ու օպերացիաները¹¹, զարգացան ու ընդլայնվեցին տեղեկատվական պայքարի ձևերը, եղանակները, միջոցները, մեթոդներն ու հնարները¹²: Ե՛վ խաղաղ, և՛ պատերազմական ժամանակ մղվող տեղեկատվական պայքարը բնութագրվում է մեծ ինտենսիվությամբ, տեղեկատվական-քարոզչական, տեղեկատվական-հոգեբանական ներգործության տարբեր մեթոդների և հատուկ տեխնոլոգիաների կիրառմամբ¹³:

Տեղեկատվական պայքարի մեթոդներն ու հնարները նպատակային են, շարունակական, կիրառվում են հետևողականորեն: Դրանց ընթացքում ուսումնասիրվում են այն լսարանները, որոնք պետք է ենթարկվեն տեղե-

⁸ Stu Roger C. Molander, Andrew S. Riddile, Peter A. Wilson. Strategic Information Warfare. A New Face of War (https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph_reports/2005/MR661.pdf):

⁹ Stu A. B. Сержантов, А. В. Смоловый, И. А. Терентьев. Трансформация содержания войны: контуры военных конфликтов будущего. «Военная мысль», 2022, № 6:

¹⁰ Stu Ю. Дубова. Влияние мировых СМИ на международные отношения в постбиполярный период (<http://www.dslib.net/glob-razvitie/vlijanie-mirovyh-smi-na-mezhdunarodnye-otnosheniya-v-postbipoljarnyj-period.html>):

¹¹ Stu «Joint Chiefs of Staff, Information Operations, Joint Publication 3-13», 27 November 2012 (Incorporating Change 1, 20 November 2014) (https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/jp3_13.pdf); նաև՝ «Allied Joint Doctrine for Information Operations» (AJP-3.10), November 2009 (<https://info.publicintelligence.net/NATO-IO.pdf>):

¹² Stu «Information warfare». NATO, 26 March 2022 (https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/5/pdf/2005-deepportal4-information-warfare.pdf):

¹³ Stu Ա. Մ. Շահվերդյան, Պատերազմի ժամանակ տեղեկատվական ընդդիմադրության որոշ առանձնահատկություններ: «ՀԲ», 2020, հմ. 4:

կատվական-հոգեբանական ազդեցության, ուսումնասիրվում և ստուգվում են հարձակման ենթակա ապագա օբյեկտի տեղեկատվական պահանջմունքներն ու նախապատվությունները, թե ինչ կարգի տեղեկույթն ավելի մեծ ու արագ ազդեցություն կգործի:

Հաճախ որոշ մեթոդներ բնութագրվում են որպես «սև քարոզչության» (պրոպագանդայի) մեթոդներ, որոնք նպատակամետ են ու խիստ գործածական¹⁴: «Սև քարոզչությունը» հզոր և արդյունավետ միջոց է, քանի որ կաշկանդված չէ փաստերից կառչելու կամ փաստերով հիմնավորվելու անհրաժեշտությամբ: Ըստ էության, դա մարտական բնույթի հատուկ քարոզչություն է, որը ապատեղեկատվություն տարածելու և գիտակցությունն աճ-պարարությունների ենթարկելու միջոցով հակառակորդի շարքերում պառակտություն և խուճապ հարուցելու, տարածայնություններ սերմանելու արվեստ է: Հատուկ քարոզչությունը տարատեսակ ազդեցություն է գործում, մարդը դրան ենթարկվում է ամեն օր՝ անգամ առանց այդ մասին իմանալու:

Տեղեկատվական պայքարի մեթոդների կիրառման արդիականությունը դժվար է գերազնահատել¹⁵: Այդ նպատակով, սույն հոդվածում մենք առանձնացրել ենք դրանցից մի քանիսը՝ դրանց վրա ուշադրություն հրավիրելու համար:

Ռեֆերենտ աղբյուրների կիրառություն: Հետախուզական և այլ եղանակներով ուսումնասիրվում են տեղեկատվական հարձակման ենթարկվելիք օբյեկտի այն վստահելի աղբյուրները, որոնցից նա սովորություն ունի օգտվելու, և որոնց նա անվերապահորեն վստահում է: Օրինակ՝ տեղեկույթ սպառող անձն ունի իր նախապատվելի լրատվական այն կայքերը, որոնցից սովորաբար ամեն օր վստահելի լուրեր է ստանում, մինչդեռ իրեն անծանոթ աղբյուրները նա, որպես կանոն, անտեսում է: Պարտադիր չէ, որ տվյալ անձնավորության համար ռեֆերենտ (օժանդակ) հուսալի աղբյուր լինի պետության պաշտոնական լրահոսը կամ էլ որևէ հեղինակավոր միջազգային լրատվական կամ ոչ լրատվական հարթակ, անվանի գործիչ կամ հայտնի կառույց: Հաճախ որպես այդպիսի վստահելի աղբյուր կարող են ծառայել մտերիմ անձը, ծանոթը, բարեկամը, հարևանը, ծառայակիցը, օրինակ՝ ՋՈՒ-ի զինծառայողը: Այդպիսի ռեֆերենտ աղբյուր կարող է լինել, օրինակ, հասարակության մեջ տարածված բամբասանքը կամ ասեկոսեն, անձնական վարորդը, բջջային հավելվածի որևէ ալիք կամ խումբ, սոցիալական մեդիայով հաճախ հանդես եկող և ըստ այդմ մեծ լսարան ունեցող, հասարակական

¹⁴ Տես «Методики «черной» пропаганды». «Метод «гнилой селедки»» (<https://detector.media/withoutsection/article/110011/2015-08-11-metod-gnyloy-seledky/>); նաև՝ *Е. Ю. Баркалова*. Технологии и методы информационной войны (https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/292890/1/barkalova_sbornik28.pdf); *Э. А. Тюлеева*. Информационная война: сущность, виды и цели информационного противоборства (на примере российско-украинского конфликта 2013-2014). Казань, 2015 (<https://kpfu.ru/portal/docs/F1635354887/Tjuleeva.pdf>):

¹⁵ Տես *С. Н. Гриняев*. Поле битвы – киберпространство. Теория, приемы, средства, методы и системы ведения информационной войны. М., 2004 (<https://csef.ru/media/articles/461/461.pdf>):

կարծիքի ձևավորման վրա ազդեցություն գործող անձը և այլն: Ռեֆերենտ աղբյուր կարող է լինել, օրինակ, ծնողին ծառայատեղից զանգահարող ժամկետային զինծառայողը, որը ծնողի համար ավելի վստահելի աղբյուր է, քան ցանկացած պաշտոնական հաղորդագրություն: Այդպիսով՝ ձևավորվում է նաև որոշակի կարծրատիպային անվստահություն պաշտոնական լրահոսի նկատմամբ, առավել ևս, եթե այդ լրահոսը հրապարակում է հնացած կամ իրարամերժ տեղեկություններ, որոնք կազմված են անփութորեն՝ առանց որևէ վարպետության: Ռեսուսսիրելով անհատի և հասարակության համար այդպիսի ռեֆերենտ աղբյուրները՝ հակառակորդը ձգտում է հենց դրանցով կամ դրանց նմանարկմամբ (դրանց անունից կեղծ տեղեկույթի տարածում, տեսա- կամ ձայնային մոնտաժ, կեղծված ձայնային հաղորդագրություն սոցիալական ցանցով կամ հեռախոսագանգով և այլ ձևերով ու միջոցներով) ազդել ընտրված թիրախի ու նրա հոգեկանի վրա: Օրինակ՝ բավական է ծնողի համար շատ հուսալի աղբյուրի կեղծման միջոցով նրան հայտնել ծառայության ընթացքում կամ մարտի դաշտում զավակի իբր վիրավորման կամ վախճանի մասին, և տեղեկատվական հարձակման ենթարկված անձը՝ ծնողը, կարող է կորցնել ինքնատիրապետումը և ձեռնարկել որևէ հակահասարակական քայլ: Եթե այս հանգամանքը պրոյեկտվում է ամբողջ հասարակության վրա, ապա դժվար չէ պատկերացնել, թե ինչ հետևանքներ դա կարող է ունենալ:

Այս համատեքստում հարկ է նշել, որ հակառակորդն ուսումնասիրում է տեղեկատվական դաշտը, հասարակական կարծիքը, կիրառում է տարբեր սոցիոլոգիական հրապարակային ու քողարկված համապատասխան մեթոդներ՝ հասարակության տրամադրությունները, համակրանքներն ու հակակրանքները, սոցիալական դժգոհությունները, ցավոտ կետերն ու սոցիալ-քաղաքական լարվածությունը պարզելու համար: Օրինակ՝ «գունավոր հեղափոխությունները», որպես կանոն, հիմնվում են հասարակական դժգոհությունների, հակաիշխանական տրամադրությունների օգտագործման ու բորբոքման վրա, իսկ բանակի առումով՝ ծառայության խնդիրների, զինակոչի, բանակում ոչ կանոնադրական հարաբերությունների փաստերի շահարկման վրա:

Սոցիալական մեդիայում և ՋԼՄ-ներում լայն տարածում ունի օբյեկտիվ իրականության խեղված պատկեր ու ընկալում ձևավորող **տեղեկույթով աճապարարության, իրողությունների կամայական մեկնաբանության, կեղծ, կամ «ֆեյք», տեղեկույթի օգտագործման** պրակտիկան: Ընդ որում, կեղծ լուրը հաճախ տարածվում է շատ հուսալի աղբյուրի միջոցով, ինչը հավաստիություն է հաղորդում լուրին, կամ էլ հակառակը՝ ճշգրիտ ու հավաստի տեղեկությամբ միտումնավոր կերպով տարածվում է ստախոս ու կասկածելի աղբյուրից: Հարկ է փաստել, որ աղբյուրի և տեղեկույթի հետ կատարվող այս աճապարարական գործողությունների հետևանքով հստակ կերպով մշակված նպատակային ազդեցության են ենթարկվում նաև մարդկանց տրամաբանությունը, պատճառահետևանքային կապերի ընկալումները, ինչի պատճառով խեղվում է կյանքի իրողությունների ռեալ պատկերը: Մարդիկ դադարում են ստացված տեղեկույթին դատողաբար, քննադատաբար վերաբերվել, ճիշտ

հետևություններ չեն անում, չեն վերլուծում իրականությունն ու իրենց պատկերացումները: Տեղի է ունենում «ուղեղների լվացում», ցանկացած կեղծ տեղեկույթ ընդունվում է «հալած յուղի» տեղ, միտքն սկսում է աշխատել «մեկ ուղղությամբ»: Սովորաբար «ֆեյք» տեղեկույթի տարածմանը նպաստում է սոցիալական մեդիայի տեխնիկական հնարավորությունների զգալի մեծացումը: Ըստ էության, կեղծ լուրի ստեղծումն ու տարածումը այսօր ինչ-որ բացառիկ կամ արտառոց բան չեն, հատուկ ծառայությունների մենաշնորհը կամ ընտրյալների գործը չեն, դա մատչելի է գրեթե բոլոր համացանցային օգտատերերի համար:

Նշված մեթոդի շրջանակներում օբյեկտիվ իրականության ձևախեղված պատկերի ընկալմանն են նպաստում նաև եղած տեղեկույթի ուռճացումն ու անհարկի բազմապատկումը (տիրաժավորումը): Այսպես. 2020 թ. 44-օրյա պատերազմի ընթացքում հակառակորդի ԱԹԱ-ների կիրառման թվաքանակի վերաբերյալ հենց նրա հաղորդած արհեստականորեն ուռճացված տվյալները, ինչը միտված էր նաև վախի մթնոլորտի ձևավորմանը, ադրբեջանական ՋԼՄ-ները լուսաբանեցին մեծ թափով, և, որպես արդյունք, մեկ ԱԹԱ-ի հարվածի տեսագրությունը հրապարակվում էր բազմակի անգամ և տարբեր դիտանկյուններից՝ ստեղծելով թյուր կարծիք և կեղծ տպավորություն, թե հակառակորդը կիրառում է հազարավոր ԱԹԱ-ներ, հիմնականում՝ «Բայրաք-թար» տեսակի: Հակառակորդի նման մեթոդը երբեմն խայծի պես յուրացնում էին հայրենական ՋԼՄ-ները, որոնք իրենց հերթին բազմապատկում էին նշված տեսագրությունները: Այս մեթոդի տվյալ կիրառությունը կարելի է այսօր նկատել նաև ռուս-ուկրաինական հակամարտությունում:

Ուշագրավ է նաև **մարդասիրական տոնայնությամբ հույզեր առաջացնող տեղեկույթի տարածումը**: Նպատակը լսարանում պարզ մարդկային հույզերի, ապրումակցման առաջացումն է: Օրինակ՝ պաշտոնական լրահոսով միապաղաղ, անհաղորդ տեղեկույթի պարբերական ու ձանձրալի ձևով տարածման փոխարեն կեղծ տեղեկույթը տարածվում է հույզեր ու զգացմունքներ առաջացնող լուսանկարների, վերնագրերի միջոցով, ինչն ավելի մեծ արձագանք է ստանում ինչպես տեղական, այնպես էլ միջազգային հանրության շրջանում: Տևական պաշտոնական հաշվետու հաղորդագրությունների կամ եթեր հեռարձակումների փոխարեն բավական է լինում հրապարակել ու լայնորեն տարածել, օրինակ, պատերազմից մի որևէ մարդասիրական դրվագ, ասենք՝ ռմբահարություններից պատսպարված զույգի ջերմ գրկախառնություն կամ արկերի ու հրթիռների հարվածի տակ վերջին կտոր հացը զինծառայակից ընկերոջ հետ կիսելու պատկերը, և դա ավելի մեծ համակրանք կառաջացնի տվյալ ազգի ու պետության նկատմամբ, քանի որ այդպիսով կշեշտվի օրհասական վիճակում հայտնված այս ժողովրդի մարդկայնությունը պահպանելու կարողությունը: Լսարանն ապրումակցում ու համակրում է նման ձևով պայքարողներին և նախապատվություն է տալիս նրանց, ովքեր պատերազմի արհավիրքներում էլ չեն կորցնում իրենց մարդկային կերպարը, այն լրահոսին, որը լուսաբանում է այդպիսի երևույթները, ու աջակցում է նրանց: Այս մեթոդը լայնորեն կիրառում են լայնամասշտաբ տեղեկատվական հարթակները՝

ազդեցություն գործելով տեղական ու միջազգային հասարակական կարծիքի վրա: Հաճախ ընդդիմամարտող պետությունը նախընտրում է զգալի գումարներ ծախսել մեծ միջազգային լսարան ունեցող հարթակով իրեն «գովազդող» փաստարկված ու տրամաբանված նյութեր, գրավիչ հոլովակներ ու տպավորիչ, հուզիչ հաղորդումներ տարածելու նպատակով և այդպիսով ձգտելով վարկաբեկելու իր ախտյանին, ամբողջ մեղքը բարդել նրա վրա, նրան ներկայացնելով որպես չարագործ ագրեսորի և միջազգային կարծիքը թեքելով նրա դեմ:

Բարի մարդկային հույզեր առաջացնող տեղեկույթն զգալի դրական և ոգևորիչ ազդեցություն է գործում նաև յուրային լսարանի վրա: Հայտնի է, թե որքան կարևոր է մարտնչող զինվորի համար գիտակցել, որ իր ժողովուրդը հոգում է իր մասին, մտքերով իր հետ է, որ ինքը կյանքից կտրված ու մոռացված չէ: Այսպես. ռուս ականավոր ռազմական տեսաբան ու սոցիոլոգ գեներալ Ն. Գոլովինը 1904–1905 թթ. ռուս-ձապոնական պատերազմում Ռուսաստանի պարտության հիմնական պատճառ էր համարում այն հանգամանքը, որ ռուսական հասարակությունը աչքաթող էր արել այդ պատերազմը, չարունակում էր ուրախ կյանք վարել ռեստորաններում ու պարահանդեսներում, մինչդեռ ձապոնացին ապրում էր այդ պատերազմով, հոգեպես ու մտավոր կերպով հաղորդակցվում էր ռազմադաշտում գործող զինվորների հետ, սատար կանգնում նրանց¹⁶:

Երբեմն օբյեկտիվ իրականությունը ձևավորում է հասարակության այնպիսի ընկալումներ, որոնք մարդկանց վանում են ակտիվ քաղաքացիական գործունեությունից: Օրինակ՝ ցածր սոցիալական մակարդակ ունեցող պետություններում մարդկանց օրախնդիր հարցերի շրջանում ապրուստի միջոցի հայթայթումը ավելի առաջնային է, քան թեկուզ հասարակական կամ ազգային նշանակություն ունեցող գաղափարական շարժառիթները կամ ստացվող տեղեկույթի քննադատական վերլուծությունն ու ճշտումը: Այս համատեքստում **անտարբերության ձևավորումը** հեշտանում և ավելի արդյունաբար կերպով է կիրառվում հենց այդպիսի սոցիալապես անապահով հասարակություններում, կամ դրանց համապատասխան խավերում: Ըստ այդմ հիբրիդային պատերազմավարության տեղեկատվական-քարոզչական և տեղեկատվական-հոգեբանական օպերացիաներն ավելի արդյունավետ են այն երկրների բնակչության ու բանակի շրջանում, որտեղ կենսամակարդակը ցածր է:

Հատկանշական է **«նեխած տառեխի» մեթոդը**^{*}, որի էությունն այն է, որ տեղեկատվական հարձակման ենթարկվող թիրախի կամ օբյեկտի վերաբերյալ տարածվում է չափազանց կեղտոտ ու սկանդալային բնույթի կեղծ մեղադրանք, ինչը արվում է լայն հանրային քննարկումներ ու քննադատություն հարուցելու նպատակով: Այդ ընթացքում հայտնվում են դրա համախոհներ և

¹⁶ Տես Ն. Ն. Գոլովին, Մարտի հետազոտություն. մարդու՝ որպես մարտիկի գործունեության և հատկությունների հետազոտություն: «ՀԲ», 1997, հմ. 3:

^{*} Ուսերենից՝ «метод «гнилой селедки»»:

ընդդիմախոսներ, «գիտականեր» ու «փորձագետներ», մեղադրվողի մոլի պաշտպաններ ու դատապարտողներ: Բոլորն էլ՝ ինքնաբերաբար կամ միտումնավոր կերպով, նորից ու նորից վատ առիթով արտաբերում ու շահարկում են «մեղադրյալի» անունը՝ այդպիսով ավելի ու ավելի մեծ ծավալներով «նեխած տառեխ» խցկելով նրա «հագուստի տակ», մինչև որ այդ նեխահոտը ամենուրեք կուղեկցի նրան՝ դառնալով նրա անքակտելի հատկանիշը: Նույնիսկ եթե նա ի վերջո արդարանա և դատարանով վերականգնի իր բարի անունն ու համբավը, այդուհանդերձ չի ազատվի այդ «գարշահոտից», որը կդառնա նրա անբաժանելի ատրիբուտը:

Պակաս ուշագրավ չէ **«40-ը 60-ի հարաբերակցությամբ (40–60)» մեթոդը**, որը ժամանակին մտահոգել ու արդյունավետ կերպով կիրառել է նացիստական Գերմանիայի պետական ու քաղաքական գործիչ, 1933–1945 թթ. Երրորդ կայսրության ազգային լուսավորության և քարոզչության նախարար Պաուլ Յոզեֆ Գյոբելսը: Այս մեթոդի յուրահատկությունն այնպիսի ԶԼՄ-ների ստեղծումն է, որոնք իրենց տեղեկույթի 60 տոկոսը տարածում են ի շահ հակառակորդի: Արժանանալով նրա բացարձակ ու անվերապահ վստահությանը՝ դրանք տարածվող տեղեկույթի մնացած 40 տոկոսը նպատակաուղղում են ընդդեմ հակառակորդի: Օրինակ, երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ գործում էր մի ռադիոկայան, որը լսում էր գրեթե ամբողջ հակաֆաշիստական աշխարհը: Համարվում էր, որ այն բրիտանական ռադիոկայան է: Եվ միայն պատերազմից հետո պարզվեց, որ իրականում դա հենց Գյոբելսի ստեղծած ռադիոկայանն էր, որն աշխատում էր նրա մշակած «40-ը 60-ի հարաբերակցությամբ» մեթոդով:

Արդյունավետ է գործում **«Մեծ ստի» մեթոդը**, որը որոշ չափով նման է «նեխած տառեխի» մեթոդին, սակայն իրականում այլ կերպ է գործում: Դրա յուրահատկությունն այն է, որ լսարանին մեծ համոզվածությամբ ու վստահելի կերպով՝ հրամցվում է մի այնպիսի մեծամասշտաբ ու տպավորիչ սուտ, որին գործնականում դժվար է հավատալ: Հնարքը տվյալ դեպքում այն է, որ լավ մշակված ու մտածված այդ «մեծ սուտը» լսարանում (հանդիսատեսների կամ ունկնդիրների շրջանում) առաջացնում է խոր հուզական խոցում և հետագայում տևականորեն պայմանավորում նրա հայացքներն ու գործողությունները՝ չնայած բոլոր բանական ու սթափ, հակառակն ապացուցող ու հաստատող դատողություններին ու բացատրություններին: Այս մեթոդը հատկապես լավ է ազդում, երբ սուտը վերաբերում է երեխաների, կանանց ու ծերերի գազանային խոշտանգումներին, նրանց նկատմամբ կատարված ոտնձգություններին և այլ դաժանությունների: Մեթոդն առավել ազդեցիկ է նաև այն դեպքում, երբ մեծ սուտը կրկնվում է բազմաթիվ անգամներ, քանի որ հաճախակի կրկնված սուտն ի վերջո ընկալվում է իբրև ճշմարտություն: Բացի այդ, մեծ սուտը բերնեբերան է տարածվում, ու թեև անհավանական է թվում, սակայն մեկից մյուսին փոխանցման ժամանակ ձեռք է բերում մեծ հասարակական հնչողություն և դառնում ճշմարտակերպ:

Արդի աշխարհում հաճախ են տեղի ունենում տեղեկույթի սորակորուստ և տվյալների շտեմարան կատարվող չարտոնված մուտքեր, որոնք ևս դառնում

են սորակորստի պատճառ: Սակայն այդ երևույթները կրում են միտումնավոր բնույթ, ընդամին դրանք կազմակերպում ու կատարում են հենց տեղեկույթի կրողներն ու սեփականատերերը: Միտումնավոր ապատեղեկատվությունը կամ հատուկ մշակված տեղեկույթի տարածումը երբեմն կատարվում են նաև օրինական և պաշտոնական տեղեկատվության քողի տակ և կազմակերպված. նման ձևով այսպես կոչված **«տեղեկույթի վերահսկվող արտահոսքը»** հատուկ տեղեկատվական օպերացիայի դրսևորում է, որի նպատակը հակառակորդին «հավաստի» տեղեկույթի հաղորդումն է այն պահպանողների անզգուշության կամ անփութության հետևանքով: Հարկ է նշել, որ այս մեթոդի կիրառման դեպքում հաճախ սահմանափակվում են ստացվող տեղեկույթի քննադատական ընկալումը, յուրացումն ու վերլուծությունը, քանի որ «կորզված» տեղեկությունները համարվում են գաղտնի ու ճշգրիտ: Երբեմն այդպիսի միտումնավոր սորակորստի ձևով «ստացված» տեղեկությամբ տարածվում է ոչ թե պաշտոնական աղբյուրներից, այլ դրանց մոտ կանգնած անձանց կամ կազմակերպությունների միջոցով (լրագրողներ, հրապարակախոսներ, հաղորդավարներ, խոսնակներ, փորձագետներ, վերլուծաբաններ, ՀԿ-ներ և այլն), որոնց հայտարարությունները հասարակության համար ոչ պակաս վստահելի են:

Այսպիսով՝ տեղեկատվական պայքարի վարման ընթացքում կիրառվող հնարներն ու մեթոդները ձևավորում են հարձակման ենթարկվելիք օբյեկտի կամ թիրախի վերաբերյալ բացասական տեղեկատվական ֆոն, որն ստեղծվում է կեղծ փաստերի, լուրերի, վարկաբեկիչ կամ այլ պիտակների տարածմամբ: Ըստ էության, սրանք նպատակաուղղված տեղեկատվական և կիբեռ-օպերացիաներ են, որոնք հաճախ ունենում են մեծ արդյունավետություն:

Հակառակորդի վարած կիբեռօպերացիաներն այսօր դարձել են առաջնային սպառնալիքներից մեկը¹⁷: Դրանք խիստ բացասաբար են ազդում ինչպես անհատի, այնպես էլ կազմակերպության, հասարակության, պետության հեղինակության ու կերպարանքի վրա:

Հարկավոր է արձանագրել, որ երբեմն բացասական և վտանգավոր հետևանքների հանգեցնող տեղեկույթ տարածում են հայրենական տեղեկատվական (այդ թվում՝ գիտական) հարթակները՝ առանց պատշաճ վերլուծության ու գնահատումների, պարզապես առաջինը հասարակական հնչողություն հարուցող լուր տարածելու ձգտումով, իսկ երբեմն էլ չկշռադատված մեկնաբանությունների հետևանքով: Պատահական չէ, որ մեր հակառակորդը տարածաշրջանի պատմության նենգափոխումը կառուցում է պատմագրական աղբյուրների աղավաղման և նույնիսկ մեր մասնագետների անխոհեմ արտահայտությունների «շահագրգիռ» ստահող մեկնաբանությունների վրա¹⁸:

¹⁷ Stu “Cyberspace Operations, Joint Publication 3-12”. Joint Chiefs of Staff, 8 June 2018 (https://irp.fas.org/doddir/dod/jp3_12.pdf):

¹⁸ Տես, օրինակ, Պ. Ա. Չոբանյան, Ա. Գ. Ավագյան, Բ. Պ. Պողոսյան, Վ. Հ. Տեր-Մաթևոսյան, Վ. Պ. Ավետիսյան, Հայաստանի պատմության նենգափոխման աղբյուրական ռազմավարությունը և դրան հակազդեցության ուղիները: «Հայկական բանակ» ՌԳՀ հավելված «Աշխատանքային տետրեր», 2010, հմ. 4:

Օրինակ՝ բավական է որևէ կառույցի աշխատողի մեղադրել ենթադրյալ հանցագործություն կամ անգամ զանցանք կատարելու մեջ, և անմիջապես կվարկաբեկվի ամբողջ կառույցը: Երբեմն դրան ակամայից նպաստում է չստուգված փաստերի հրապարակումը, կամ էլ դրանց միտումնավոր բազմապատկումը սենսացիոն լուր տարածելու և այդպիսով մեծ լսարան ունենալու ու դիտումների զգալի թվաքանակ ապահովելու նպատակով: Օրինակ՝ պետական դավաճանության փաստի մասին տեղեկույթը գրվում է ոչ թե «Սպան մեղադրվում է պետական դավաճանության մեջ», այլ «Սպաները թշնամուն տրամադրել են տվյալներ» ձևակերպմամբ, ինչն ուղղակիորեն բացասաբար է անդրադառնում ոչ միայն դեռ ենթադրյալ հանցագործություն կատարող սպայի (որի անմեղության կանխավարկածի հիման վրա պիտի դատական կարգով հաստատվի հանցագործության փաստը), այլև ամբողջ համակարգի վրա: Սա, իր հերթին, ստեղծում է հասարակության բացասական ընկալումներ և տրամադրություններ, ինչի հետևանքով շատերն ընդհանրացնում են եղելությունը՝ այդ արարքը վերագրելով նաև համակարգի մյուս ներկայացուցիչներին: Մեկ այլ օրինակ. ինչ-որ մեկը թշնամուն տրամադրել է պետական գաղտնիք պարունակող տեղեկույթը մինչև 44-օրյա պատերազմը, սակայն լուրը խեղաթյուրվում է ու տարածվում հետևյալ վերտառությամբ՝ «44-օրյա պատերազմի ժամանակ թշնամուն տվյալներ են փոխանցվել», և հասարակական կարծիքը բացասական կերպով է արձագանքում, զոհվածների ծնողների վրդովմունքը մեծանում է, բոլոր հրամանատարները վատն են համարվում և այլն: Վերոնշյալից հետևում է, որ անհրաժեշտ է զգուշորեն ու խիստ պատասխանատու կերպով վերաբերվել նմանօրինակ լուրերի տարածմանը՝ այն գիտակցությամբ, որ դա կարող է հույժ բացասական հետևանքներ ունենալ ինչպես առանձին անհատի, այնպես էլ ամբողջ կառույցի՝ համակարգի համար՝ ջնջելով առաջադիմելու նրանց հեռանկարները:

Այս համատեքստում հարկ է փաստել, որ սոցիալական մեդիայի ու ՋՄՄ-ների միջոցով հնարավոր է ինչպես վարկաբեկել, այնպես էլ նպաստել ՋՈՒ-ի հեղինակության բարձրացմանը¹⁹: Հետևաբար հարկավոր է հստակ կերպով գնահատել և պլանավորել այդօրինակ գործողությունները, մշակել և մշտապես հավատարիմ մնալ իր կազմակերպության, իր անձնական ռազմավարությանը՝ գիտակցելով, թե ինչ նպատակ է հետապնդում տվյալ հրապարակումը: Այս իմաստով հարկ է հիշատակել ռազմական տեսաբան, ռազմական ռազմավարության մեծանուն դասական, պրուսացի գեներալ Կառլ ֆոն Կլաուզեֆի բնորոշումն առ այն, որ բանակի սխրագործությունն ու հեղինակությունը պատերազմին հասարակության պատրաստվելու և այն հաջողությամբ վարելու հիմնական բարոյական ներուժներից են²⁰:

¹⁹ Տես *Ա. Մ. Շահվերդյան*, Սոցիալական մեդիայի միջոցով ՀՀ Ձինված ուժերի հեղինակության բարձրացման խնդիրը՝ ՀՀ պաշտպանության համակարգի զարգացման տեսլականի համատեքստում: «ՀԲ», 2018, հմ. 4:

²⁰ Տես «Հատվածներ Կառլ ֆոն Կլաուզեֆի «Պատերազմի մասին» աշխատությունից»: «ՀԲ» ՌԳՀ-ի «Աշխատանքային տետրեր» հավելված, 2020, հմ. 3, նաև *Карл фон*

Վերոնշյալ մեթոդները լայն կիրառություն ունեն նաև մեր հասարակության շրջանում: Դրանց «դիպուկահարական» օգտագործումը հաճախ զգալի ազդեցություն է գործում հասարակության վրա: Հետևաբար հարկ է առավել զգոն լինել, դրսևորել բարձր մեդիագրագիտություն՝ նշված մեթոդների թիրախ չդառնալու համար:

Клаузевиц. О войне, ч. 3: «Общие вопросы стратегии», гл.: «Основные моральные потенции» (<http://militera.lib.ru/science/clausewitz/index.html>):

ИНФОРМАЦИОННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДОВ И ПРИЕМОВ ИНФОРМАЦИОННОЙ БОРЬБЫ В РАМКАХ ГИБРИДНЫХ ВОЙН

Б. М. АГАДЖАНИЯН, полковник, начальник Центра военных стратегических исследований ИНСИ НИУО МО РА; А. М. ШАХВЕРДЯН, полковник, старший преподаватель Центра военных стратегических исследований ИНСИ НИУО МО РА

РЕЗЮМЕ

Характерной особенностью современных войн является гибридное использование различных способов и форм борьбы, при этом информационная борьба вполне уместается в логике ведения гибридных войн в качестве их компонента.

В статье рассматриваются информационный и информационно-психологический компоненты современных форм и методов ведения борьбы с анализом и оценкой некоторых способов и приемов, присущих информационному противоборству. Масштабы их применения и высокая эффективность свидетельствуют об их актуальности в современных конфликтах и подтверждают результативность их применения как важного инструмента информационного противостояния. Более того, инновационное осмысление переноса противостояния из физического в киберпространство позволяет рассматривать и оценивать его как в логике современных гибридных войн, так и в качестве проявления стратегического сдерживания и стратегии не прямых действий, важного условия защиты войск и населения от целевого информационного воздействия и т. д.

В статье анализируется ряд методов и приемов информационной борьбы в конкретном приложении, иллюстрируемом отдельными примерами. В их числе обсуждаются методы так называемой «черной» агитации (пропаганды), которые в современных войнах являются их непреложным компонентом. Главными адресатами воздействия представленных методов являются государство, общество, их лидеры и личный состав ВС. При этом, в статье в качестве меры по защите от

подобных воздействий, в частности, подчеркивается важность повышения степени медиаграмотности как на общественном, так и на индивидуальном уровнях.

INFORMATION SECURITY

USE OF INFORMATION STRUGGLE METHODS AND TECHNIQUES IN THE FRAMEWORK OF HYBRID WARS

*B. M. AGHAJANYAN, Colonel, Head, Center for Military Strategic Studies, INSS,
NDRU, MOD, RA; A. M. SHAHVERDYAN, Colonel, Senior Lecturer, Center
for Military Strategic Studies, INSS, NDRU, MOD, RA*

SUMMARY

The hybrid use of various methods and forms of struggle features the modern warfare, with information struggle fitting well into the logic of conducting hybrid wars as their component.

The article discusses the information and information-psychological components of modern forms and methods of struggle, while analyzing and assessing a number of ways and techniques, inherent to the information counterfight. The scale of their application and their high efficiency are indicative of their urgency in modern conflicts, and proof of the productivity of their application as a serious tool in information counterfight. Moreover, the information comprehension of the counterfight transformation from physical to that of the cyberspace allows us to consider and assess it both in the logic of modern hybrid warfare, and as a manifestation of strategic deterrence and strategy of indirect actions, an important condition for the troops and population protection from targeted informational influence, etc.

The article analyzes a number of methods and techniques of information struggle in a certain application, illustrated by selected examples. Among them, the authors discuss the methods of the so-called “black” campaigning (propaganda), which are an unalterable component in modern warfare. The main recipients of the influence of the presented methods are the state, society, their leaders, and the personnel of the Armed Forces. At the same time, the article particularly emphasizes the importance of increasing media literacy both at the public and individual levels as a countermeasure against such influences.